

dnevnik bez mene

mikloš hubai

Povest polovine dana
(10. jul 1957)

Polazi rano ujutru. Treba da navrati i u pozorište, i do škole. Iako je na oba mesta sada raspust. Ali juče je pozvan telefonom, i s jednog i s drugog mesta.

U pozorištu zatiče prijatelja pisca. Čeka da ga primi direktor. U međuvremenu se lopta sa sekretaricom. Dobacuju jedno drugom ranu lubeničicu. Očito će je staviti na direktorov sto. Uvek ima neki iznenadjući gest. Ko je u ovo doba video lubenice? Direktor izviri i ne dade njegovom prijatelju znak da prvi ude, nego njemu.

- Izvini - reče kolegi piscu, - brzo čemo završiti. Tako i beše. Dve-tri rečenice kako su lepo saradivali... Preterana ljubaznost, prvenstvo što je dobio na ulazu već su bili namenjeni jednom osuđeniku. Otkaz je bio pripremljen. Nije ga očekivao. Ali ga objašnjavanja ne zanimaju. Direktor priča kako otkaz nema nikakvog značaja, i dalje će nastaviti da lepo sarađuju.

Fotelju presvučenu crvenim somotom - tu je cela garnitura - dobro zna. Prvi put je sedeo ovde u ovoj direktorskoj kancelariji pre dvadeset godina kao student prve godine, kao buduća književna nasa ovoga pozorišta. Uskoro se i našao na pozornici. Od tada se u zgradi osećao kao kod kuće. I bio je ovde kod kuće, od portirnice do oružnice i frizeraja na najgornjem spratu. Na polici, levo od njega, staro izdanje Molijera na francuskom.

Baš je dobro što se sačuvalo - pomici. Njegove knjige, gore na trećem spratu, propale su posle rupe od granate. Skupljao je knjige iz istorije drame, a tamo su i one koje mu je povezivao knjigovezac. U krugu negovih prijatelja tada je vladala moda da se knjige povezuju kod Kardoša. »Nije trebalo da povezujem toliko knjiga kod Kardoša.«

Direktor kao da se opravdava zbog otkaza. - U školi ćeš i da je nastaviti da predaješ - reče i desnicu ohrabrujuće podiže prema nebū. Beše to uobičajen pokret koji se javlja čas s romantičnom iskrenošću, čas ironično, gotovo pod znacima navoda. Sada je izražavao optimizam, ali je istovremeno i bio znak da je audijencija završena.

On ne ustaje odmah. Noktima je uspeo da razmrda ukrasni ekser na sedištu fotelje i nije htio da ode dok ne izvadi ekser.

Da bi dobio u vremenu naivno upita: - Kome da dam ostavku na članstvo u direktorskem savetu? Ja sam izabran... Mislim da mi mandat još traje.

Direktor sleže ramenima. Lice mu prekri beskrajna tuga. »Gde je to već? - značila je ta tuga, ali i kako može neko biti toliko budala.

Kao da ga je ova pantomima potpuno zadovoljila, nاجuren se zahvali na odgovoru i ustade. Naime, u međuvremenu je uspeo da izvadi dugački ekser iz ivice fotelje. Stisnu ga u levu šaku, s vrhom prema dlanu. Fizički bol je najbolje protivsredstvo duševnom bolu.

Na pragu direktora još jednom podiže ruku prema nebū, sada je pokret imao značenje zakletve. - Još čemo mi mnogo sarađivati! - ponavlja, sada šapatom, zbog utiska. Kako je stajao na pragu s podignutom rukom izgledao je kao da je upravo ispalio startni pištanj. - Možda tek sada zapravo započinje moja istinska dramska produkcija? - pomici u sebi vlasnik otkaza i levicom stisnutom u pesnicu odmahnu direktoru, kao neko ko je spremjan za bitku, a u međuvremenu je malo stegao dugačku, tanku iglu koja je pritisnula dlan. Time je postigao da se isto tako uverljivo smeška kao direktor, iako je ovaj imao mnogo više prakse s podsticajnim osmismima.

Dobro raspoloženje u sobi sekretarice beše veš opšte. Pisac je u međuvremenu, po svom običaju, pričao sekretarici viceve. Sada, dok je ulazio kod direktora bučno se smejući vicevima, upitao ga je s uobičajenom indiskrecijom: - Šta je novo? Potpisali ste ugovor za jednu dramu sledeće godine? - Otpušten sam - odgovara nاجreni koji odlučuje da će vežbati objektivnost i nikome neće pružiti priliku za saučešće. I uspelo je, jer, gle, kolega pisac je gotovo pobledio kada je čuo vest i bio je mnogo više potresen nego on. Kao da ne zna da li to s njim zbijaju šalu. Pogleda direktora koji razvruče usta i malo klimnu glavom: »tako je«. Zatim pristupi otpuštenom kolegi i naglo mu pruži ranu lubenicu. S uobičajenim, razoružavajućim šarmom. I nestade u direktorovoj kancelariji.

A on ode u svoju kancelariju da skupi svoje stvari. Zid pored prozora još ne beše omalterisan, ali veliki otvor - kroz koji je promaja odnela njegove knjige - već beše ispunjen ciglama.

Uvek je voleo miris pozorišta. Ovaj letnji naročito.

Akademija je tek dvesto metara od pozorišta. Beše kao pola dvanaest kada je ovde dobio i drugi otkaz. I ovde je prilikom uručenja otkaza bilo pozivanja na drugo radno mesto u pozorištu, koje će inače zadržati. Bez reći je stavio na sto otkaz iz pozorišta. - Mene su prevarili! - direktorka je izgovorila istorijske reči (koje odista ne priliče ovom beznačajnom dogadjaju), i zaplakala. Mada je po prirodi bila vesela žena. Možda nikada u životu i nije dobila ulogu u kojoj bi trebalo da plače na sceni. Sada je plakala. Plaćući ljubila ga je, zatim je iz sefa izvadila trešnjevaču za reprezentaciju.

- Grozno. Pijmo - rekla je. I dodala: - Da sam to znala, nikada ne bih potpisala tvoj otkaz. - Verovao joj je, a tako je plakala. On sam nije osećao ni uznemirenje niti samosuženje. (To je nov otkaz za moć vaspitanja karaktera fizičkim bolom.) Dok su pili, premišljao je da li je direktor u deset sati, prilikom prvog otkaza, znao o ovom drugom.

Kada je izšao iz Akademije, potražio je tantuz i pozvao kolegu pisca s kojim se jutros sreća u pozorištu. - Molim još jednu lubenicu - rekao je telefonom. Nije trebalo ni da objašnjava šta se dogodilo. Kolega je već znao, uobičajeno dobro informisan, i nastavnik. Zbog toga je morao zaključiti da je direktor pozorišta znao šta će se zbiti kroz jedan sat na drugom mestu.

»Dobro bi bilo videti« - mislio je. - »Dobro bi bilo znati gde je ona tačka u kojoj manipulacija onih odozgo predaje mesto cincizmu ljudi iz branje.«

Trebalo bi da ide kući, čekaju ga na ručak. Ali nema naročite želje da se pojavi kod kuće s dva otkaza u džepu. (Supruga mu je već ranije otpuštena. Tu je počelo. Slabija karika.)

Još uvek ne oseća nikakv bol. Mada počinje da oseća kako su dva hica planirana da budu smrtonosni.

Polazi u kafanu. Oko podne se skuplja društvo, drže da su najumniji Peštanci (najpučeniji su), oni će oceniti i reći šta odista znaće ova dva otkaza. Prolazeći opet pored pozorišta pomisli da ako bi prirodna kataklizma izbrisala s lica zemlje pozorište (ili neka birokratska mera, kao negde, nekoliko uglova niže, prethodno pozorište), bela emajlirana glava eksa u njegovom džepu ostaće večita spomena. - »Biće dobar za mene« - pomici.

U kafani pokazuje najpre svom prijatelju. Ovaj ih odnosi za drugi sto gde sede i od njega upućeniji. Stavlja otkaze pred najpučenijeg. (I njegov je dobar poznanik; beše vreme kad ga je ubrjavao u prijateljstvo. Narodski bi se moglo reći - ako se narodski izrazi mogu spajati sa zapadno-evropskim mestom zbijanja - da su nekada pušili isti cigar.) Ovaj dugo čita dva otkaza, kao da nisu od potreba. Duga pauza. Izgleda da su ostali malo uplašeni. Jer ako bi ovaj dvostruko otpušteni stavio na sto rešenje u kojem bi pisalo nešto sasvim suprotno od ovoga, neko više postavljenje, recimo, uopšte ne bi bilo besmisleno. Ali izgleda da je sve drugačije. - Kako se to dogodilo? - pita negdanji reporter, prijemčiv uvek za novosti. Izgleda da je u centru pažnje na pet minuta upala divljač na koju je pucano iz dvocevke. Ko bi mislio da je tako krupna zverka?

- Nisu znali jedni za druge - opravdava možda sebe, možda dva lovca. - Neki nesporazum, spojilo se, slučajnost...

Najpučeniji samo mrmlja. Sada više neće rizikovati ni prijateljsko stavljanje ruke na rame. Ni jedno muško tapšanje po ledima. Vraća dva otkaza. - Niti se, po meni, negde sustiću - i priprema se za odlazak. Žurno nekuda odlazi. Možda tamо gde se niti sustiću.

Ni ostali ne ostaju dugo. Onako kako se gomila pored žrtve saobraćajne nesreće na ulici brzo rastura, pre nego što žrtva bude prekrivena novinskom hartijom.

A žrtva pak tutnu u džep dva otkaza koje su svi čitali i jedne zaboravljene novine, i napusti kafanu. Pred pozorištem se osvrnuo kako bi na satu, čuvenom i u šlagerima opevanom, video brojčanik. Tek je petnaest do dva.

Iza sata više ne beše pozorišta.

Sve zgrade na praznom trgu postale su odjednom vidljive zajedno sa svojom neslučenom kolektivnom ružnoćom. Gotovo je bilo neverovatno da su nasred trga, ne tako davno, vršene probe Vesica iz Salema, a da su na trećem spratu bile poređane sveže ukoričene njegove knjige iz istorije drame. Pokušao je da se priseti letnjeg mirisa nestalog pozorišta koji se ne može sresti ni u jednom drugom pozorištu. Ne ide.

- Kuća pobegla kroz prozor - citirao je zanosnu tvorevinu narodne nadrealističke imaginacije. - I pozorište. Pobeglo. Ne mari - i u džepu među sitinom i tantuzima pronade ekser s glavom poput bube. - Biće dobar za seme. Od njega ću sagraditi Nacionalno pozorište.

Budapest K. p. u. - Firenze S. M. N. - Budapest K. p. u. - Firenz Klatno je materijalna tačka obešena na nit bez težine, koja se njiše.

- Klatite se?

- Ako se dobro sećam, kretanje klatna prema fizici je pritudno kretanje. Klatim se.

- Možete li? Ne vrti vam se u glavi?

- Između dva otklona postoj jedna tačka. Položaj ravnoteže.

Neka vrsta faustovskog trenutka, iskušenje: ovde se zaustaviti!

Obožavam tu tačku.

- Gde se ona nalazi?

- U Zagrebu. Bilo da dolazim ili odlazim, kada stignemo u Zagreb, zaboravljam sve što je ostalo iza mene. Zagreb meni nije grad, nego jedno duševno stanje. Stanje klatna.

- Jedan trenutak...

- Jedan trenutak, jeste. Voz se zadržava pet časova. Ima onih kojima je to mnogo. Zato im je i dosadna ova linija. A ovaj trenutak je najbolji, ovih pet časova. Šta je praznik? Iskoricati iz vremena. To je ono. Pet časova amnezije. »Brišem sve znakove s lista sećanja«. A posle pet časova sa čistim listom se može krenuti dalje na jug ili sever. Ovaj praznik gotovo da ima oformljen obred. I doslovno je pokretni praznik i zbog toga što se ponavlja, ali nema fiksnog mesta u kalendaru. Već prilikom polaska započinje ceremonija. Ako polazim iz Pešte; u Pešti; ako polazim iz Firence; u Firenci. Sovjetski konduktori spavačih kola pomažu mi kao poznavniku da se popnem u kola s visokim stepenicama. U kupeu se smetam na boravak od tačno dvadeset četiri časa. Knjige, rukopisi, pisma. Sve što je nedovršeno, neurađeno, neodgovorno (avion ne prima toliku težinu preko mere), a uz to nedoglednost dvadeset četiri časa bez programa. Prazan dan u kalendaru, pred a mnom. Zbog toga je crvenim slovima. Telefona nema. Konduktori donosi čaj svaka dva sata. Odlazeći iz Pešte u Kapošvaru još šaljem pisma napisana u vozu, korekturu tabaka. Kako već poznajem na peronu kapošvarske železničke stanice ono maleno poštansko sanduče! Uvek je prepuno pisama. Da li ga uopšte prazne? Do Đekenješa me to gricka. A onda mi je sve jedno. Ako se vraćam kući, ista ovakva potraga za poštanskim sandučetom i slanjem zaveštanja po Italiji na tršćanskoj železničkoj stanici koja ima neobičan raspored. A onda dolazi granica, zaborav, baš je sve jedno... Dolazi Zagreb. Grad i ne znam. Nisam toliko samostan putnik da bih se usudio daleko lutati za vreme od pet slobodnih časova. Poznajem stanicu, i okolinu. Odlazeći iz Pešte, voz stiže u Zagreb kasno popodne. Kompoziciju odmah izbace na spoljni kolosek. Tu se brzo smrkne. U početku to je samo po sebi bila zastrašujuća odbačenost, beše to spoljna tama. Znana iz Biblije i filmova između dva rata. Negde daleko, iza šina, vozova i beskravnih nizova praznih vagona, tamo je stanična zgrada, a iza nje grad. U početku nisam se usudio da se uputim preko mnoštva koloseka. Jer kako će se vratiti? (Voz će biti postavljen na peron? Da li je to sigurno?) Sada već znam, i ova železnička stanica je tačno onakva kao i ostalih velikih gradova u negašnjoj Monarhiji; možda je i ovu projektovao isti inženjer koji je projektovao i stanicu u Nadvaradu – gde sam nekada s paradnom sigurnošću šetao po šinama održavajući ravnotežu. Sada se već i ovde odomaćeno spotičem prema stanicu, zajedno s konduktretima spavačih kola. Između ulica crnih kompozicija na boku jednog vagona: Pariz – Istambul. Ukrštaju se meridijani i paralele... Kažem, jedino poznajem okolinu stanice. Onaj dugački gaj što se proteže do centra. To je najlepša »železnička ulica« koju sam igrao video. Tako je široka da bi i Dunav mogao teći između dva niza zgrada. Tu je gust zeleni park, nemi muzički paviljoni. Šetam se ispod drvoreda platana s jedne strane, vraćam se drvoredom s druge. Po negde na klupama sedi poneki usamljenik. Sednem i ja kao Zagrepčanin. Katkada mi pode za rukom da na pet minuta poverujem da sam to zaista. Sve je samo pitanje duševne vežbe. A onda lažno prepoznavanje se poigrava samnom: već sam bio ovde, stanovao ovde, živeo ovde... (Nije samo železničke stanice projektovao isti inženjer, možda je i mene načinio u duplikatu, a ono je bila u Nadvaradu samo jedna moja kopija. Što da ne? Euripid je napisao dramu o Jeleni trojanskoj koja nikada nije ni stupila u Troju, nego je celo vreme rata čekala muža u Egiptu, ona je biser među suprugama. I u drami ostaje otvoreno pitanje koje je prava Jelena a koje je senka. Ali uzalud, čekaju me ona dva vagona na manevarskim kolosecima železničke stanice. Drugom obalom gaja se vraćam. U restoranu stari konobar monarhijski prijatan i ljubazan. Svakih pola sata kreće ekspres u nekom pravcu, najčešće za Austriju, Švajcarsku i Nemačku. Tada od onih za stolom neko ustane, učitivo nam poželi dobar apetit i dobro putovanje, mi mu uzvratimo – kreće njegov voz. Gastarbeiter ili tamo studira. A onda bude postavljen i moj »Adriatic«, tačno. (Posle petočasovnog čekanja nije mu teško da svuda stiže tačno). Postavljen je na drugi peron, četvrti kolosek. I ja ustajem, novima za stolom i ja poželim dobar apetit i dobar put, požele i oni meni, stari konobar me prati do vrata restorana, još mi pokazuje gde je drugi peron i četvrti kolosek. Iako ne mogu uputiti češći talijanski i madarski govor koji se javljaju među putnicima. Čeka me neviđeno duga kompozicija, ali tu su i dva vagona, osvetljeni, bilještivi, a sovjetski konduktori pomažu mi, kao dobrom poznaniku, da se popnem uz visoke stepenice spavačih kola. Govore mi nešto, ne razumem ih. Možda da sam i ja stigao.

- I, dokle još?

- Klatno se klati sve dok se ne zaustavi zbog otpora sredine.

Oči

Italiju znam dovoljno s mapu, mozgom sam je fotografisao, u korake sam je pretvorio kada sam posle rata konačno stigao na njeni tlo. Spartao sam po njenim gradovima kao neko ko se ne može zbuniti. Čak ni zatvorenih očiju.

Polazeći sa stanicu u Padovi znao sam, čak su znale i moje noge koliko je daleko Đotova kapela, a odlatle Mantenjeva.

Đotovu sam našao.

Ali izlazeći iz nje bio sam zburnjen, kao ptica selica oko koje se uveče nisu upalila poznata sazvežđa.

- Gde je crkva Eremitani?

- Bomba su je uništile.

U Rimu sam ipak našao freske iz crkve Eremitani iz Padove. Nedaleko od crkve sv. Petra nalazi se negdašnja palata Borđija i u njoj glavni depo zaštite spomenika Italije.

Odve se nalazio, rasporeden na ogromnim stolovima, sav onaj krš obojenog maltera i ljudska boje, koji je pokupljen iz ruševina crkve Eremitani.

I od toga bi trebalo opet sastaviti celu knjigu slika Mantenje. Prikaz života svetog Hristifora. I apostola Jakova. Kakva nemoguća slagalica! Kakva »puzzle«!

Oni delići maltera koji su mogli imati veze s freskama grupisani su prema boji. Na jednom stolu plavi, na drugom boje tela i tako dalje.

A beše jedan sto. Na njemu oči.

Oči apostola. Rimske službenike. Vojnika. Dželata. Careva. Gde je taj andeo strašnog suda, gde je taj restaurator koji će ih razvrstati? Mlade oči, stare oči, dečje oči, ženske oči. Selene, crne, s krvavim žilicama. Sve jedno po jedno oko. Čak i polovčad.

Kao da sam se nadneo nad akvarijum. Iz dubine me gledaju rojevi neobičnih, šarolikih riba. Rojevi riba pretvorenih u same oči. I sve mene gledaju. Pihtjasta supstanca u kojoj svest pravi mnogobrojne mehurove. U svaki mehur može se smestiti svet. I sada ga piju, pohlepnu, s raširenim ženicama, ispod poluskloppljenih kapaka, bez treptaja, staklasto, kroz veo, s blistavim dečjim povremenjem ili plivajući u suzama. Radoznali, proždrljivi svedoci. Tela koja im pripadaju ostala su negde među ruševinama, raspršila su se u vazduhu, ili u srećnjem slučaju ovde su negde na nekom od sedmih stolova. I odeća. Ovde su samo oči. Gomila staklastih telesa. Jedna jedina džinovska pihtija iz koje me posmatra čovečanstvo koje je ponovo oživelо u renesansi.

Jer na freskama crkve Eremitani, pod rukom Mantenje, svojedobno je nastao jedan model čovečanstva. Niz ličnosti lepog tela, ozbiljna pogleda ispod lukova mermernih palata. Ovaj model služio je kao važeći uzor i u renesansi i docnije. Govorio je Talijanima, kao i severnim narodima. I Geteu.

Nije samo univerzitet u Padovi negovao humanizam (koliko beše i naših daka!), nego i freske iz crkve Eremitani. Ove oči su negda sa zidova crkve učile smelosti i slobodnom istraživanju.

A sada – evo ih.

Posrnule u nekakvo primitivno stanje bića. Nazad u pramočvaru.

Posle jednog rata.

Koliko ispitivačkih pogleda. Njihov pogled se ne može dugo izdržati. Sklapam oči.

Jadne nemani

(Pred Učelovom slikom. National Gallery)

Sveti Đorđe kasom stiže da ubije zmaja i da oslobođi Angeleku. Kako je zanosan Sveti Đorđe na belom konju koji se propinje, prekriven je srebrom od glave do pete – i kako je gadan zmaj, s krivim nogama, krilima kao u šišmiša...

Koji li od njih dvojice više voli Angeliku?

Na Učelovom slici kopanje Svetoga Đorda zariva se pravo u zmajevo desno oko. Iz zmajevog drugog oka može se pročitati optužba, ali možda je i izgovara, ogorčen, škripeći Zubima, pljujući krv:

- Došao si da mi oduzmeš moju Angeliku, i ja će sada crknuti za nju.

Angelika stoji pored Nemani ljudstva i vedra. Kao da već sebe smatra suprugom Svetog Đorda. Neman još urla, mlataru repom, ali uskoro će izdahnuti, i prostreće se tu ispred pećine, kao neki izvrnuti, veliki zeleni kišobran.

Kraj Angelikinog ropstva.

Ropstvo?

Naravno, pa oko Angelikinog ručnog zgloba još uvek je tanak lančić koji je drugi kraj zmaju oko vrata. Ovaj lančić nedvosmisleno predstavlja ropstvo, jedino se ne može znati tačno čije ropstvo. Jer ovaj lančić kojim su njih dvoje povezani isto tako može biti i povodac. Njime Angelika voda zver. Vodi je u šetnju. I na ture krovine, ako posle zatvaranja muzeja izadu još na Pikadili. Tada je zmaj plačao.

O zlatnom dobu drame

Hvalimo grčko čudo. Blagosloveno podneblje Atine gde je procvetala grčka drama.

Blagosloveno i zlo je moglo biti i to podneblje.

Eshil je otisao u emigraciju, slomljena srca. Euripid takođe. Obojica su u tudini napisala svoja poslednja dela.

Osnovno pitanje

Pitanja koja postavljaju dramska dela samo su varijacije na pitanje Sfinge:

– Šta je to što ujutru ide na četiri noge, u podne na dve, a uveče na tri?

(Edip, kome Sfinga upućuje pitanje, već ima nevolje s nogama: »oteklonogie« – kaževe već i njegovo ime. Sfinga je ko od šale pogodila njegovu nevolju. Pitanje će dakle lično kosnuti upitnoga. Pitanje je skrojeno po njegovom telu. Užas. A šta je treća noga? Nije valjda *beli štap slepca*? Koliko godina još ima Edip do svog oslepljenja?)

– Čovek – odgovara mladi Edip, ispravno. I time pobeduje na konkursu. (Prva nagrada: ruka sopstvene majke.)

Mladi Edip je mogao da odgovori još konkretnije. Ne samo ovako uopšteno ljudski.

– Ko? Pa ja. Četvoronog – dvonog – tronog.

Ali da je to isto pitala Sfinga i bana Banka, i on bi mogao odgovoriti:

– Ja.

I Lir:

– Ja.

I Per Gint i Bektovi junaci i ličnosti Lasla Nemata, svi:

– Ja. Ja. Ja.

Razgovor između Sofokla i Tihe posle završetka Edipa na Kolonu

Lica:

Sofokle, dramski pisac, 90 godina

Tih, boginja, besmrtna

– Znaš li, zašto ste vi uvek tako zadovoljni svojim poslednjim delom?

– Možda zato što delu treba najviše brige i ljubavi...

– Protivreči sebi! Ako mu je potrebna briga i ljubav, onda već priznaješ da ti je delo još dete, slabašno, lomno, mazno, nedonošće...

– Ne, ne, ne!... Ni blizu.

– Vidiš! Upravo je reč o tome da misliš kako je delo savršeno, a da nije kljasto pa da mu treba potpora.

– Tako je.

– Kasnije se može ispostaviti – kao što se, po pravilu, ispostavlja za ona ranija dela – da ima mana. Ali sada misliš da je savršeno. Misliš da je najavažnije delo.

– Tako je. Ali ne znam zašto.

– Ne pogodaš? Pa na koji drugi način se možemo pobrinuti o dobroj smrti za one koje volimo? Jedino tako. Učinimo ih zadovoljnima. Usadimo osećaj u njihovo srce da su stvorili nešto nadmašno.

– Istina, ništa nas ne može tako pomiriti s prolaznošću kao osećaj da nam je konačno pošlo za rukom da ostvarimo savršeno delo.

– Kao sada tebi. Ovo poslednje.

– Da. Ovo sada izgleda zaista savršeno...

Kratka pauza. Tek tolika da oboje progutaju pljuvačku. Potom Sofokle nastavlja:

– Zašto si raskrinkala milostivu varku bogova? Zašto si mi oduzela mogućnost da mogu umreti srećan?

Smrt dramskog pisca

Euripida je rastrgao čopor pasa kralja Arhelaja kada se odmarao u jednom gaju. Vele da je tada nastala poslovica u Makedoniji »Osveta muške kuje«. Naime, kralj Arhelaj imao je lepu kućku koja je zašla u četvrt nastanjenu Tračanima, ovi je dograđiše, ubiše, ispekoše i pojedoše. Zatim su zamolili Euripida da im izmoli oproštenje greha od kralja. Euripid je to i učinio. E pa, onaj ubilački čopor beše potomstvo ove kućke.

Ali Euripid se mogao osećati i kao da su ga našli atinski kritičari, taj neumoljivi, divlji čopor lovačkih kerova, pred kojim se skrivao ovde na varvarskoj teritoriji... A uzalud!

Beše već starac. Po Eratostenu sedamdeset pet godina. Nije umeo da se brani. Posle prvih bolnih oderotina odjednom mu je postalo svejedno što mu se događa – kakav glup, užasno glup slučaj što ga jedu psi! Kako će se tome smejati cela Atina!

Prevo s mađarskog: Sava Babić
(Nastaviće se)

MIKLOŠ HUBAI

Mikloš Hubai (Hubay Miklos, rođen 1918) izraziti je dramski pisac i majstor dijalogu. Njegov dramski prvenac, *Otmica Evrope* (Europa eltarblása 1939), zabranjen je neposredno pred samu premijeru; drugi pozorišni komad, *Bez junaka* (Hosok nélkül, 1942) izazvao je političku raspravu i skinut je s repertoara posle nekoliko predstava. Pisac Hubai se, sticanjem okolnosti, već krajem rata našao u Ženevi, gde je radio na okupljanju antifašističkih snaga, i ostao u Švajcarskoj sve do 1948. godine, kao predstavnik nove Mađarske, a tada se tek vratio u zemlju. Vraća se pozorištu, piše drame koje se prikazuju na svim pozornicama, razvija se u istinskom dramskog pisca koji je istovremeno i dramaturg Nacionalnog pozorišta u Budimpešti i profesor dramaturgije na Pozorišnoj i filmskoj školi. Sve do jednog trenutka neposredno posle burnih događaja 1956. godine kada dolazi do prekida: istog dana je dobio otkaz i u teatru i u akademiji, a njegovi pozorišni komadi nisu mogli da se prikazuju na pozornicama Mađarske; postao je dramski pisac bez pozornice, pisac koji je prisiljen da »režira na paripus svoje zamisli, a da ne može videti kako se zamisao ponaša na sceni kojoj je naznenjena.«

Bilo je i pokušaja da se zaobilaznim, »lukavim« putem stigne do pozornice. Na zahtev, narudžbinu pozorišta i prevede još jednu jednočinku kako bi se, uz dve već usvojene, mogla izvesti celovečernja predstava. Hubai nudi pozorištu »prevedenu« jednočinku, »s francuskog« *Oni znaju što je ljubav*, bravuroznu i školski jednočinku jednočinku o starom Hektoru Berliozu i njegovoj ljubavi iz mladosti, napisanu pomalo na francuskim načinim, – i sve do plakata biva u redu, jedino kada treba otkriti i imenovati francuskog autora. Hubai priznaje da delo nije prevod i – premijere neće biti! Lukavstva dobra za pozorište, ne za životi ali je bar ostala sjajna jednočinka.

Posebno nekoliko godina mučne potrage za poslom, živeći samo od prevedenja drama, a bez mogućnosti da se njegove drame nadu na pozornici. – Hubai se našao u Italiji, u Firenci, gde vodi katedru za mađarsku književnost i priprema buduće prevođače mađarske književnosti. Nedavno se zbio i neobičan obrt: Mikloš Hubai, kao istaknuti stvaralač i pisac od ugleda, izabran je za predsednika Saveza pisaca Mađarske, na položaj koji je u kulturno hijerarhijski zemlje veoma značajan i cenjen. – iako i dalje ostaje paralelno da predaju u Firenci! (Autori ovih redaka je izjavio: što je sigurno – sigurno je!) Poslednjih godina njegove drame se prikazuju i na scenama u Mađarskoj, ali kao da se ukus novih generacija izmenju, pa uspesi nisu veliki kao što bi se moglo očekivati; više uspeha imaju na evropskim pozornicama.

Istinski dramski pisac koji sve što ima da izrazi misli kroz pozornicu. Mikloš Hubai već četrdesetak godina piše drame, bavi se dramaturgijom i pozorištem. Okušao se u jednočinkama, u dramma, tragedijama; vršio je prerade i prilagodavanja starih drama iz svetske i mađarske baštine, prevodio dramske autore mnogih kultura; pisao je drame vezane za prošlost, za druga podneblja, ali i drame koje su locirane u društvenu stvarnost današnje Mađarske. Čak i kada piše zapise, dnevničke beleške, opet piše o pozorištu, o drama drugih pisaca ili o sopstvenim nedoumnicama vezanim za pokušaje uboličavanja drame. Otuda njegovo celokupno delo sastoji se od povelikog niza drama, jer ne privrhava kao konačan nikakav drugi oblik saopštavanja; čak i kada bismo mogli očekivati da napiše esej na određenu temu, on će samo šturo pribeležiti temu, a ako ne pišao, napisće, recimo, komediju! Zato poveliki niz pozorišnih komada koje je do sada napisao svrstavaju Hubaju u izuzetne i malobrojne pise našega vremena.

Evo samo nekoliko najznačajnijih dela koja bi i kod nas mogla da izazovu opravdanu pažnju: *Oni znaju što je ljubav* (jednočinka), *Igru igra...* *Neron!* (osam bravuroznih jednočinki koje povezuje car Neron koji je zapravo loš glumac, ali se njegove zanimi kravaju ostvaruju), *Sfinga, ili oproštaj od rezvizita* (jednočinka), *Analiza, ili Franja Josif na otomanu Sigmunda Frejda* (komedija) i nova verzija istog dela *Kao da se već zbijlo* (tragedija). *Oproštaj od čuda* (tragedija o Sofoklu i padu Atine).

Od nekoliko Hubajevih knjiga koje nisu pisane u dramskoj formi najzanimljivija je ona pod naslovom *Dnevnik bez mene* (Napló nélkül, 1978), jer omogućava da se stekne uvid u radiionički dramski pisac; dakle dnevnički zapisi retko nose iznad sebe datume, nisu ispođeni po tonu (sem u veoma retkim slučajevima); njima se želi pribeležiti rasprava o nedoumnicama i idejama koje su najčešće direktno vezane za pozorište, za dramske pise i drame. Hubai tu nikada nije rasprštan, nikada ne izvodi dokazni postupak; čak i veoma kratki zapisi deluju umetničkom snagom, novim ugloom koji se iznenada nudi čitaocu. Navodimo kao karakterističan uvodni zapis koji je stavljena na čelu knjige:

Pisac koji ne može da piše – sмеšan je.

I svejedno je zašto ne može da piše. Nedarovit? Kmečki mu tek rodeno dete? Ne guje bolesnu ženu? Javni poslov? Ne može da nade pero? Izbjijeno mu je iz ruke?

Nema vrdanja. Ako je pisac svoj život stavio na kocku da bi pisao, a ne piše: semešan je. Bedno semešan.

– A ako ne piše jer će isuviše brzo umrijeti?

– Svi ćemo isuviše brzo umrijeti.

Kod Hubajija se očito može učiti kako se piše kratak zapis: zapis je celovito delo u kojem je u određenoj formi iscrpana tema i ostvareno – ne intimni, lični – univerzalan pogled na svet. Takvih zapisa Hubai ima u izobilju, ali postoje i oni drugi kada se izražava o svojoj sudbini posredstvom drugih, ali bez sentimenta. Uz pomen dramskog pisa Edena s Horvata, u jednom zapisu, pisac Hubai otvara zagradu i saopštava:

(Stigao je u Pariz poslednjeg dana maja meseca 1938. godine, a sutradan popodne ubila ga je na Jelisejskim Poljima – upravo pred pozorištem u kojem je hitao – grana koju se neочекivano otkinula s jednog drvetra. Treba da dodam kako ova vrsta smrti – iz koje čovek neminovno oseća naprastost nebeskih sile – nije ni tako retka među dramskim piscima. I za Sirana znamo da mu je »cepanica pala na glavu«, a Eshila je, u emigraciji, na Siciliji, ubila kornjača koja je bila baćena iz visine.)

Sažetost je cilj, ali sažetost koja mora biti dovoljno razumljiva i efektna, a da ne koketira s relativizmom. Oslonci su katkad vidljivi, namerno se koriste, slute se parafaze. »Film će stresiti sa sebe okove književnosti...« (»Film buduće decene«). U zapisu *San i futum* Hubai se čak ispoveda: on svuda umesto neminovnosti vidi niz slučajnosti, sem – u snovima.

Iako sam Hubaj insistira da su ovih njegovi zapisi samo »nuzprodukti« (»Za vreme pisanja drame radaju se teme za novele, za vreme pisanja romana teme za eseje itd. U svakom žanru se legu kukavičja jaja«), mi smo uvereni da su oni, ovako brilljantno ostvareni, ravnopravne stranice Hubajevog dela. Čak i onda kada na klapni knjige *Dnevnik bez mene* piše propretni, primjenjeni, »reklamni« zapis:

Dnevnik – lični, strasni dnevnik – odista je žanr mrtvih. Oni ispod nadgrobnih ploča sipaju svoje kletve i žalbe, svoju obaveštajnu koju su dobro (ili loše) čuvali tokom celog života. »Otvoriti x-godina posle moje smrti.« Stavljen pod dobru bravu (kod udovice ili kod prijatelja koji su još pouzdani od nje), dnevnik će posle x-godina sigurno eksplodirati.

Tempirane petard.

Pisac dnevnika: posthumni atentator.

Otuda je pisanje dnevnika: priprema za srećnu smrt. Prosto eutanaziju. Istrajni pisac dnevnika odlazi s ovoga sveta s najlepšom radošću (zladoradšću).

I neće saznati nikada da atentat nije uspeo. Udovica (ili prijatelji koji su i od nje pouzdani) može nad grobom preminulog da se pomiri s budućim pokonjenjima, da prorešeta dnevnik, a na kraju tek jedan diskretan pucanj označava njegovo pojavljivanje. U zamenu za to pokonjik dobija ulicu, mermernu tablu.

Ovaj dnevnik, koji sam sam priredio za štampu, i čije bi objavljinjanje – ako štamparija ne oduži rokove, ili mož život ispadne prekratak – želeo dočekati: *bezličan je*.

Jedva se da se nalazim u njemu.

Nije varka, niti nam se samo čini sam, zato što znamo: uvek, u svakom zapisu, analizom to možemo i dokazati, Mikloš Hubai je dramski pisac, pisac.

Sava Babić